

АРХЕОЛОГІЧНІ ОБ'ЄКТИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ НА КАРТІ ФОН МІГА

Сосульський Володимир,

здобувач вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
email: volodimirso@gmail.com

Науковий керівник: **Строцень Богдан,**

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України,
археології та спеціальних історичних наук
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Карта фон Міга – надбання кінця XVIII ст., її створення було вимогою часу, коли геополітична кон'юнктура склалась не на користь Речі Посполитої і вона зазнала трьох поділів, за двома з яких – 1772 та 1793 рр., перейшла під владу Габсбурзької монархії. З переминою ладу й надходженням територій Галичини та Володимирії в нову державу, в рамках Йосипівських реформ, було проведено новий картографічний опис із цілком вивчення територій, як для загального ознайомлення з місцевістю, так і для, в першу чергу, військових цілей. Роботи розпочались під керівництвом фельдмаршала-генерала Зеєгера, продовжив обер-лейтенант Фрідріх фон Міг, за яким і закріпилась назва карти, а вже у 1783–1787 рр., їхнє місце зайняв майор Вальдау. Опис місцевостей складали австрійські офіцери – топографи, й у порівнянні із сучасними картами, виконані доволі детально, маючи погрішність у деяких випадках до 150 м. Один лист мапи охоплює територію 1,6×2,44 милі, або близько 4-х квадратних миль, мірило мапи складає 1:28 800 [1, с. 10]. Велика кількість умовних позначень та символів на карті надає їй великої інформативності та цінності.

Сама ексклюзивність мапи проявляється у відсутності аналогів в інших країнах та загальній деталізованості позначень, що дуже контрастує на фоні тих же карт Російської імперії. Щодо актуальності роботи, то вона проявляється у необхідності ідентифікації нових і систематизації старих об'єктів дослідження в контексті археологічної дисципліни. Новизна дослідження проявляється у відсутності робіт на дану тематику щодо конкретного регіону та необхідності оновлення даних. Джерельною базою

виступає як сама карта фон Міґа, так і праці про неї. Сучасні карти виступають допоміжним елементом дослідження. Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, інтерпретація. Мета роботи – проаналізувати територію Тернопільщини на карті та за допомогою умовних позначень виокремити зазначені археологічні об'єкти.

Перш за все, аби приступити до огляду самої карти, варто визначити її функціональні можливості. Яскравим прикладом є змога дізнатись про об'єкт, існування якого неможливо, або ж вельми складно простежити на сучасних картографічних системах. До прикладу, до такого роду об'єктів переважно належать кургани, що були розорені внаслідок сільськогосподарських дій в ХХ ст. Схожа участь торкнулась і фортифікаційних укріплень, які з плином часи, почали використовуватись не за призначенням і перетворились у складські приміщення, або ж стали матеріалом у побудові нових споруд, через що піддались руйнуванню. В цьому випадку, карта фон Міґа могла б допомогти у визначенні загальних обрисів фортифікацій чи допомогти у їхній ідентифікації (Рис. 1).

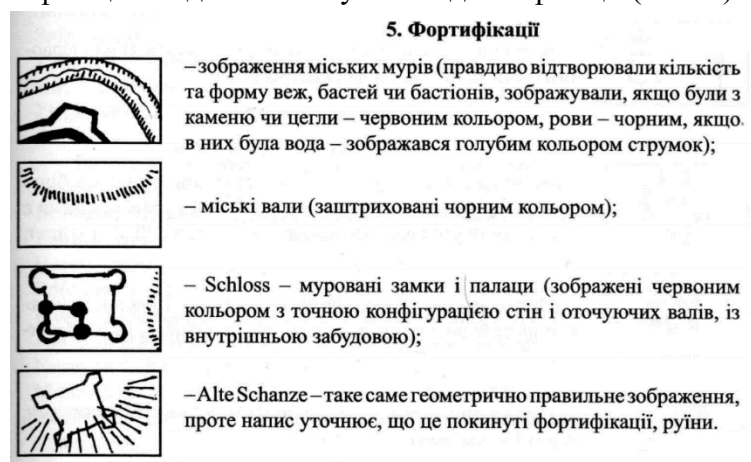

Рис. 1 Умовні позначення фортифікацій [1, с. 35].

Загалом, що ж до інших об'єктів, то варто брати до уваги сукупні фактори, такі як ландшафт, русла річок, ліси, пагорби – це дозволить простежити логіку зведення фортифікацій та городищ, що допоможе у їх визначенні (Рис. 2; Рис. 3).

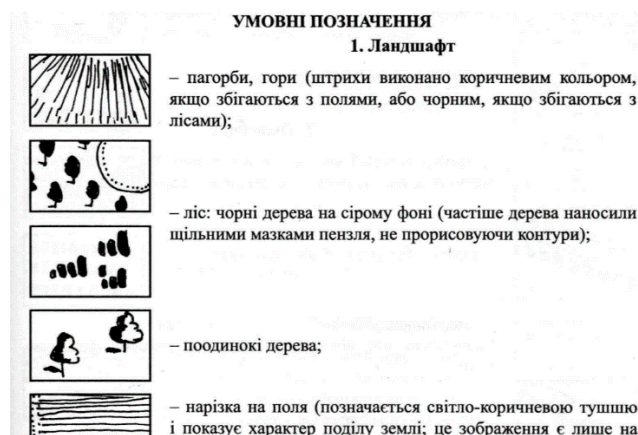

Рис. 2 Умовні позначення ландшафту [1, с. 33].

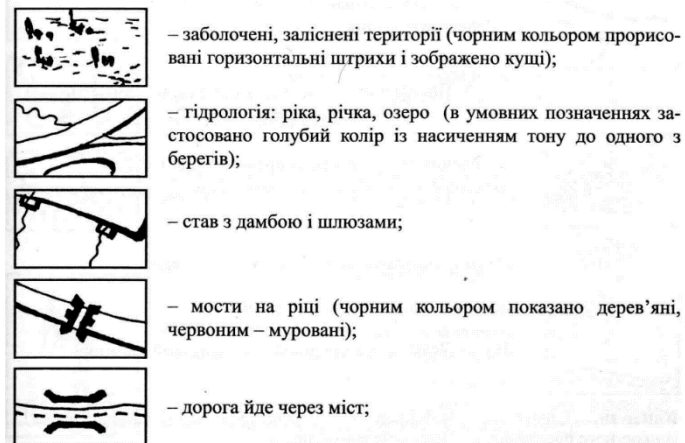

Рис. 3 Умовні позначення ландшафту [1, с. 33].

Щодо самих пам'яток, то з позиції моєї теми, добираючи найбільш релевантні об'єкти, структурував їх у три категорії: кургани, городища, замки. Для кращого розуміння, з якими об'єктами відбувається взаємодія в контексті роботи, наведу кілька прикладів щодо кожної з виділених категорій.

Перед тим, як простежити певний археологічний об'єкт на карті, потрібно ознайомитись із її легендою. Без чіткого розуміння умовних позначень, опрацювання карти втратить свій дослідницький штиб, адже тільки у сукупному баченні усіх позначень і розуміння логіки ландшафту, проявляється можливість визначити новий, до того невідомий археологічний об'єкт. Йдучи за поставленим порядком, сконцентруємось на визначених категоріях та розглянемо їх приклади.

Кургани позначенні як вивищенні з ландшафту колоподібні форми із пунктирно заштрихованим підніжжям чорного кольору, такі насипи зустрічаються по усій території Тернопільської області. Порівнюючи місцевість біля с. Зеленче, можна простежити наявність кургану на карті фон Міга (Рис. 4), щоправда, на сучасних картах він відсутній (Рис. 5). Цей приклад яскраво доводить історичну важливість карти, що при детальному вивченні дасть чимало матеріалів для досліджень.

Рис. 4 Курган поблизу села Зеленче [2]

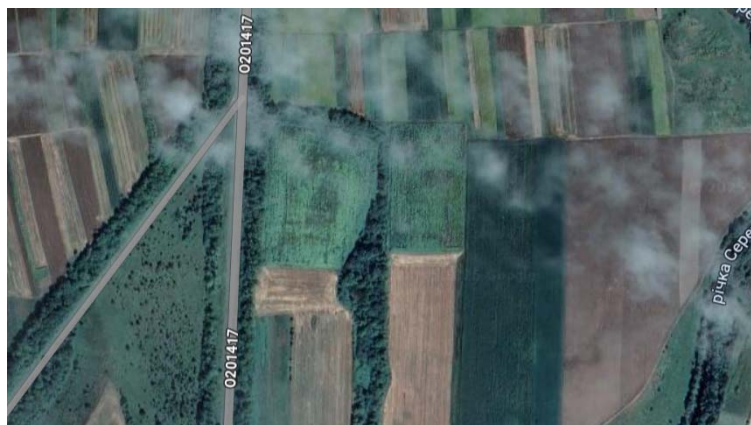

Рис. 5 Та ж місцевість на Google maps [3]

Виходячи з цього появляється можливість плутанини із пагорбами, скелями та пологими схилами, проте у них є суттєва відмінність – пагорби нанесені тонкими штрихами та не мають чітких форм, як у курганів (Рис. 6). Достовірну фіксацію курганів виражають написи «Mogila» або ж «Mogilla» [4, с. 19], що полегшують завдання ідентифікації курганних насипів.

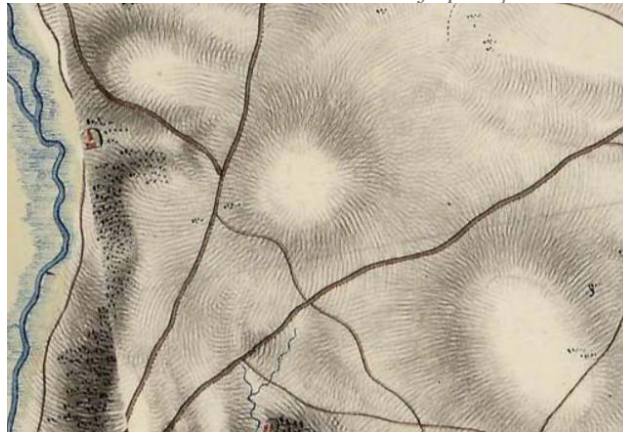

Рис. 6 Обриси пагорбів на карті фон Міра біля с. Кровінка [2].

Городища мають свою специфіку, їхнє місцезнаходження виражається підвищенням й стратегічним положенням. В залежності від функції городища, його можна зустріти в різних ландшафтах. Переважно це узвишшя, звідки відкривається огляд місцевості або ж стик річок, де городища виконували роль пропускних пунктів та митниці (Рис. 7). Тож їх можна визначити за нехарактерним рельєфом у вигляді обрисів валів чи контурів насипу.

Рис. 7 Руське городище біля с. Зеленче [2].

Хоча, не завжди городища вдається чітко побачити на сучасних картах, тож потрібно змістити акцент на карту фон Міра. До прикладу, так виглядає руське городище на сучасній карті (Рис. 8):

Рис. 8. Те ж городище, але на Google maps [3].

Як бачимо, рельєф городища певною мірою простежується, однак, з огляду на те, що маємо справу з надто наближеною фотографією місцевості, можна стверджувати: об'єкт виражений мінімально, тож для його чіткої фіксації доцільно поєднати дані з обох картографічних систем.

Що ж до категорії замків, то їх визначати простіше, позаяк на карті вони відтворюються в своїй автентичній формі. У них промальовувались точні конфігурації стін і оточуючих валів, внутрішня забудова [1, с. 35], контури самої фортифікації відображають її реальний вигляд. Їхнє позначення на карті залежить від матеріалу та значення будівлі. Червоним кольором позначались муровані замки та палаци, чорним – дерев'яні укріплення та рови з валами. Тернопільська область багата фортифікаціями, тож оглядаючи загальний ландшафт карти, можна із легкістю натрапити на маловідомі пам'ятки (Рис. 9).

Рис. 9. Замок поблизу с. Кудринці [2].

Також, прикладом непомітної, проте надзвичайно вагомої, фортифікаційної споруди, може слугувати палац Красновських в районі Дружба, міста Тернопіль (Рис. 10). На карті зображений чорний

чотирикутник, що свідчить про фортифікації, а всередині, червоним кольором позначенні житлові споруди – палац.

Рис. 10. Палац Красновських в с. Загребелля (сучасний Тернопіль) [2].

Попри масштабність і значущість замкової архітектури Тернопільщини, яка часто називається «столицею замків» завдяки зосередженню близько 30 % усіх замків і палаців України, ґрунтовні дослідження цих об'єктів розпочалися лише в останні роки. Наша територія – завжди була периферійною, замки відігравали роль щита від турецько-татарських набігів [5, с. 4], до цього додається Подільський рельєф, що добре обґрунтовує саму чисельність замків. З позиції вивчення карти, існує перспектива зробити внесок у дослідження самих замків.

Висновки. Карта фон Міґа є унікальним джерелом для дослідження археологічної спадщини Тернопільщини, що не має аналогів у тогочасних картографічних матеріалах. Аналіз карти дозволяє не лише виявити об'єкти, втрачені або трансформовані внаслідок історичних змін, але й локалізувати нові пам'ятки – кургани, городища, замки. Її точність, деталізація та інформативність відкривають нові можливості для польових досліджень та ідентифікації археологічних об'єктів, що підтверджується практичними знахідками. Подальше вивчення карти у поєднанні з сучасними технологіями може стати основою для оновлення археологічної карти регіону та сприяти збереженню культурної спадщини. Подальша робота з картою стане новим етапом у підвищенні ефективності археології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петришин Г. П. Карта Ф. фон Міґа (1779–1782 pp.) як джерело до містознавства Галичини. Національний ун-т «Львівська політехніка». Інститут архітектури. Львів: Видавництво Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2006. 292 с.: іл. (Праці / Український центр історичного містознавства; вип. 5).
2. Galizien und Lodomerien (1779–1783) – First Military Survey. Arcanum. URL: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey->

galicia/?layers=144&bbox=2423783.7228569617%2C6285410.316978232%2C3353869.4830309865%2C6619898.752754164

3. Google maps. URL:
https://www.google.com/maps/@49.447549,25.8518956,86186m/data=!3m1!1e3?hl=uk&entry=ttu&g_ep=EgoyMDI1MDQzMC4xIKXMDS0ASAFQAw%3D%3D

4. Петегерич В. М. Археологічні каталоги і карти заходу України: від минулого до сьогодення. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України 2023. С. 13–56.

5. Ягодинська М. О., Строць Б. С., худож.-оформлювач О. А. Гугалова. Замки Тернопільщини. Харків: Фоліо, 2018. 91 с.: іл.